

A definitív és végleges verzió a következő kötetben található meg: Bernáth László – Kocsis László (szerk.): *Az igazság pillanatai? Metafilozófiai válaszok a szkeptikus kihívásra*. Budapest, Kalligram, 2021.

Bernáth László

A döntés pillanatai¹

Tózsér Jánosnak *Az igazság pillanatai* című könyve (Tózsér 2018) arról próbálja meggyőzni olvasóit,² hogy mivel a filozófia nem megbízható módja az igazságkeresésnek, mindenkinek fel kellene adnia szubsztantív filozófiai meggyőződéseit. Azaz azokat a meggyőződéseit, melyek nem arról szólnak, hogy melyik filozófus mit állított, és nem is arról, hogy mi következik egyik vagy másik filozófiai elméletből, hanem arról, hogy melyek a valóság legalapvetőbb jellemzői. Tózsér szerint azért kell így tennünk, mert olyan lények vagyunk, akiknek óhatatlanul zűrzavar van a fejében, vélekedései egymásnak mondanak ellent, és nincs semmilyen megbízható módszere arra, hogy a saját erejéből, empirikus vagy misztikus bizonyítékok híján, filozófiai módszerekkel válogassa ki a valóság megbízható leírásait. Hogy ez valóban így van, annak Tózsér szerint talán leglátványosabb bizonyítéka a filozófia története: nincs egyetlen szubsztantív filozófiai elmélet sem, amelyet a filozófusok konszenzuálisan elfogadtak volna.

Sok mindenben egyetértek Tózsérrel, sőt van, amiről Tózsér győzött meg. Egyetértek vele abban, hogy a filozófusok nem vagy csupán alig oldottak meg filozófiai problémákat. Azzal is egyetértek, hogy ennek egyértelmű jele a filozófusok közötti masszív és folyamatos egyet nem értés. Egyetértek azzal is, hogy hiú ábránd azt gondolni, hogy egyszer ezek a filozófiai problémák filozófiai jellegű megoldást nyernek. Arról pedig meggyőzött Tózsér, hogy ennek oka az, hogy alapvető episztemikus vonzalmaink inkonzisztensek egymással, és nincs és nem is lesz megfelelő kritériumunk arra vonatkozólag, hogy hogyan kell megkülönböztetni az igazsághoz vezető, illetve a megtévesztő episztemikus vonzalmainkat. Azzal is egyetértek, hogy mindezzel a lehető legőszintébben kell szembenéznünk, és bátran le kell vonnunk azokat a konzekvenciákat, amelyek a filozófiára és ránk, filozofáló egyénekre, valamint a filozófusok közösségére vonatkoznak.

Viszont nem tudok egyetérteni azzal, hogy amennyiben a filozófia nem alkalmas arra, hogy megoldja a filozófiai problémákat, fel kell adnunk filozófiai meggyőződéseinket. Sőt, azt

¹ A tanulmány elkészítésekor Bernáth László Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban (BO/00432/18/2), Bolyai+ Felsőoktatási Fiatal Oktatói, Kutatói Ösztöndíjban részesült (ÚNKP-18-4-ELTE-222), valamint a tanulmány megírásához vezető kutatás során az OTKA K132911 és K123839 projektjeinek, illetve az ELTE BTK Felsőoktatási Intézményi Kivállósági Program „Önvezető autók, automatizáció, normativitás: Logikai és etikai kutatások” kutatócsoportjának támogatását élvezte.

² A továbbiakban, amennyiben a hivatkozás csak oldalszámot tartalmaz, akkor az Tózsér (2018)-ra referál.

állítom, hogy ha helyesen tekintünk Tózsér metafizikai problémájára, akkor azt fogjuk látni, hogy ez sem nem lehetséges, sem nem kívánatos.

1. A filozófiai problémák szerkezete és Tózsér metafizikai szkepticizmusa

Tózsér metafizikai szkepticizmusa, amely szerint mindegyik szubsztantív ítéleteinket fel kellene adni, nem előzmények nélküli. Előtte már sokan felpanasztolták, hogy a filozófia módszerei nem megbízhatóak és nem szolgál megfelelően alátámasztott válaszokkal a filozófiai kérdésekre. Számos filozófus persze ezt a panaszt afféle felvezetésnek szánta, hogy saját filozófiáját úgy mutathassa be a nagyközönségnek, mint egy olyan elméletet, ami végre választ ad ezeknek a kérdéseknek legalább egy részére (ez a retorika különösen a modernitásban volt népszerű, elég csak megnézni Descartes, Locke, Kant vagy Husserl műveit). Az is igaz, hogy voltak olyan filozófusok, akik csak mintegy megállapították tudatlanságunk tényét, de nem mondták meg, hogy pontosan milyen konzekvenciákat kellene belőle levonni, vagy hogy hogyan kellene azt felszámolni (ide lehet sorolni például Platon korai írásában megjelenő Szókratészt). Tózsér metafizikai szkepticizmusa még ennél is radikálisabb, mivel azt állítja, hogy *lehetetlen* e kérdésekre igazolt filozófiai válaszokkal szolgálni, és a filozófia elkerülhetetlen kudarcának árnyékában mindnyájunknak fel kellene adnia az összes szubsztantív, a valóság leírására így vagy úgy vállalkozó filozófiai elmélettől és vélekedéstől.

Tózsér szerint a filozófia szükségszerű kudarcának oka a filozófiai problémák szerkezete. E szerkezetet Tózsér a következőképpen határozza meg:

egy [szubsztantív] filozófiai probléma nem más, mint olyan propozícióhalmaz vagy propozíciósorozat, melynek minden eleméhez episztemikus vonzalom fűz bennünket, de (mivel az összes propozíció nem lehet egyszerre igaz) közülük legalább egyet fel kell adnunk – annak ellenére, hogy azt/azokat is episztemikusan vonzónak tartjuk. (246.)

Mindez talán elsőre nem tűnik olyan katasztrófálisnak, annak ellenére, hogy ha pontosan megértjük miről is van szó, ez komoly filozófiai frusztrációt kellene hogy eredményezzen. Tózsér alábbi sorai megvilágítók:

[a szubsztantív] filozófiai problémákat az tünteti ki a többi közül, hogy a kérdéses propozícióhalmaz minden egyes eleméhez sajátos episztemikus vonzalom fűz bennünket. Önmagában véve valamennyi igazsága mellett kitartanánk (vagy legalábbis: inkább kitartanánk, mint sem; vagy még visszafogottabban: pontosan

értjük, hogy mások miért tartanak ki mellettük), s ennél fogva egyiktől sem tudunk megválni (kisebb-nagyobb) teoretikus fájdalom nélkül – pedig muszáj ezt tennünk. [...]

[Ezért] a [szubsztantív] filozófiai problémák esetében sajátos rosszérzés vagy kognitív békétlenség lengi körül az állásfoglalásainkat. (245–246.)

Tózsér szerint ez a kognitív frusztráció azért különösen problémás, mert nem tudjuk megmondani, hogy szabad volt-e meghozni az áldozatot, mivel nem tudjuk megmondani, hogy valóban azt a propozíciót adtuk-e fel, amelyik hamis volt a propozícióhalmazból. Ezek a propozíciók ugyanis episztemikusan annyira alapvetőek, igazságuk annyira plauzibilisnek tűnik, hogy csak olyan megfontolások mentén lehet kétségbe vonni őket, amelyek annyira vagy még annyira sem plauzibilisnek, mint a kétségbe vont állítás. Tózsér egyik kedvenc példája a test-elme a probléma:

p_1 : A tudatos tapasztalatok nem fizikai események.

p_2 : A tudatos tapasztalatok fizikai eseményeket okozhatnak.

p_3 : Minden fizikai eseménynek elégséges fizikai oka van.

p_4 : Az emberi cselekvések (mint fizikai események) nem túldetermináltak (redundánsan és szisztematikus módon): nem igaz, hogy egy cselekedetet mindig egy mentális és egy attól numerikusan különböző fizikai esemény okozna, és ha ezek közül valamelyik nem zajlana le, attól még a kérdéses cselekedet bekövetkezne. (262–263.)

Úgy tűnik, *prima facie*, hogy ez a propozícióhalmaz inkonzisztens,³ jóllehet mindegyik állítás önmagában véve nagyon is plauzibilis. Bármelyiket is vetjük el, az egyfajta teoretikus áldozattal jár. Ám az igazi probléma az, hogy ez azt is jelenti: nincs igazi kritériumunk arra vonatkozóan, hogy az inkonzisztens halmaz melyik propozícióját kellene elvetni, így ha valaki el is veti valamelyiket, ez episztemikusan *igazolatlan* eljárás lesz.

A test-elme problémán remekül lehet szemléltetni, hogy miért lesz az eljárás igazolatlan. Ha pusztán azon az alapon vetjük el például p_1 -et,⁴ hogy nem konzisztens a többi állítással, akkor ez önkényesnek tűnik, mivel a halmaz bármelyik másik propozíciójával eljárhatnánk ugyanígy. Meg lehet próbálni, hogy valaki elmagyarázza: bár úgy tűnik, a tudatos

³ Tózsér megmutatja, hogy ezzel nem minden filozófus ért egyet, és a szó szoros értelmében nem is feltétlenül igaz (262–264), de ez nem befolyásolja azokat a tanulságokat, melyek relevánsak az itt kifejtett gondolatmenet szempontjából.

⁴ A tudatos tapasztalatok nem fizikai események.

tapasztalatok nem fizikai események, azoknak kell lenniük, mert – mondjuk – a tudatos tapasztalatokra vonatkozó szavak csak akkor lehetnek értelmesek, ha jelöletük, a tudatos tapasztalatok maguk, hozzáférhetőek más érzékelésre képes lény számára is, azaz fizikaiak. Ekkor a probléma az, hogy a vélekedés, amely szerint a tudatos tapasztalatok nem fizikai jellegűek – részben éppen, mert a tudatos tapasztalatokhoz csupán az fér hozzá, aki tapasztalja – sokkal vonzóbb episztemikusan, mint az a nagyon is vitatható és kétséges alapokra építkező állítás, hogy csak arra vonatkozhatnak nyelvi kifejezések, amihez nem privát módon férünk hozzá. Ha úgy ítéljük meg, hogy *p₁* kétséges episztemológiai alapjai miatt nyugodtan elvethető, akkor miért ne ítélnénk ugyanígy arról a hosszadalmas magyarázatról, amely ezt próbálja bizonygatni?

Mindez azt jelenti, hogy – Tózsér szerint – mindazokat a filozófiai problémákat, amelyeket lehet episztemikusan nagymértékben vonzó, de egymással inkonzisztens proposíciók halmazaként rekonstruálni, nem lehet igazolt módon megoldani, így – mivel minden szubsztantív filozófiai probléma rekonstruálható ilyen módon – egyetlen szubsztantív filozófiai elméletbe vetett hit sem lehet igazolt. Ettől persze még rendelkezhetünk bizonyos, nem szubsztantív, ámde mégis filozófiai jellegű igazolt hittel. Igazolt hitekkel rendelkezhetünk arra vonatkozóan, hogy egy filozófiai elmélet mely állításokkal összeegyeztethető, vagy az adott elméletből mi következik, mint ahogy arról is, hogy mit tekinthetünk a szóban forgó elmélet gyengeségeinek és előnyeinek. Ezek az igazolt filozófiai jellegű vélekedések azonban nem igazolnak egyetlen filozófiai elméletbe vetett hitet sem.

Tózsér fáradhatatlanul sulykolja, hogy mindez azt jelenti, hogy el kell vetnünk az összes szubsztantív filozófiai vélekedést és elméletet. Hiszen, ha egy vélekedés teljesen igazolatlan, akkor azt – követve az ún. doxasztikus deontológia tradíciójának, valamint a józan észnek az útmutatását – el kell vetnünk (feltéve, hogy képesek is vagyunk elvetni). Tózsér ezt a tanulságot egy szkeptikus érv formájában is levonja.

- (1) A filozófia episztemikus vállalkozás: a filozófusok filozófiai problémák megoldására vállalkoznak.
- (2) A filozófia sikertelen episztemikus vállalkozás: a filozófusok egyetlen filozófiai problémát sem oldottak meg.
- (3) Ha a filozófusok egyetlen filozófiai problémát sem oldottak meg, akkor a filozófia művelése nem alkalmas módja a filozófiai problémák megoldásának.
- (4) Ha a filozófia művelése nem alkalmas módja a filozófiai problémák megoldásának, akkor a filozófia módszerei (melyek e problémák megoldását szolgálják) rosszak és megbízhatatlanok.
- (5) Ha a filozófia módszerei (melyek a filozófiai problémák megoldását szolgálják) rosszak és megbízhatatlanok, akkor a filozófusok rossz és megbízhatatlan módszerek alapján alakítják ki és igazolják a filozófiai álláspontjukat.

(6) Ha a filozófusok rossz és megbízhatatlan módszerek alapján alakítják ki és igazolják a filozófiai álláspontjukat, akkor a filozófusok normatív értelemben véve nem hihetik, hogy a filozófiai álláspontjuk igaz.

Következésképpen:

(K1) A filozófusok normatív értelemben véve nem hihetik, hogy a filozófiai álláspontjuk igaz.

(7) Ha a filozófusok normatív értelemben véve nem hihetik, hogy a filozófiai álláspontjuk igaz, akkor a filozófusoknak fel kell függeszteniük a filozófiai álláspontjukat.

Következésképpen:

(K2) A filozófusoknak fel kell függeszteniük a filozófiai álláspontjukat. (166–7.)

Az érv akár meggyőzőnek is tűnhetne, de egy nagy gond van vele: öncáfoló. Ám ez a tény, úgy vélem, roppant tanulságos.

2. Miért öncáfoló Tózsér metafizikai szkepticizmusa?

Nem szeretnék sok időt és helyet vesztegetni arra, hogy megmutassam: Tózsér érve öncáfoló. Azt az állítást, amely szerint a fenti gondolatmenet és érv filozófiai jellegű, *tózséri értelemben* truizmusnak tekintem, azaz olyan tézisnek, amelynek az igazolt elfogadásához nem kell érvelni, mert bármit is mondjon Tózsér, annak episztemikus vonzereje kisebb kell legyen, mint ennek az állításnak az episztemikus vonzereje. Ám ha a fenti érv egy filozófiai érv, konklúziója is az. Ennél fogva, ha elfogadjuk a konklúziót, annak értelmében azon nyomban el is kellene vetnünk.

Tózsér két – számomra elég erőltetettnek tűnő – érvet hoz fel amellet, hogy a fenti érv mégsem filozófiai jellegű. Az egyik szerint azért nem filozófiai érv, mert tózséri értelemben véve mindegyik premisszája vagy truizmus (azaz igazolt elfogadásához nem kell mellette érvelni) vagy empirikusan igazolt premissza. A probléma ezzel az, hogy nem kevés igazi filozófiai probléma van, amely csak ilyen premisszákat tartalmaz. Csak egy példa⁵ illusztráció gyanánt:

(a) Nem vagyunk képesek kontrollálni a hiteinket. (Empirikus premissza – igazolható introspekció vagy a kognitív tudományok segítségével.)

⁵ A példát Réz Anna használta először ebben a kontextusban és tőle veszem át.

(b) Csak azért lehetünk hibázthatóak, amit kontrollálunk. (Tözséri értelemben véve ezt nyugodtan nevezhetjük truizmusnak.)

(c) Olykor hiteinkért hibázthatóak vagyunk. (Tözséri értelemben ez is egy vaskos truizmus.)

A másik érv szerint Tözsér szkeptikus érve azért nem filozófiai jellegű, mert egy külső nézőpontból, a filozófiailag művelt, ámde a filozófiát már csak kívülről szemlélő kritikus perspektívájából igazsága nyilvánvaló. Nos, ez a fajta érvelés sajnos szintén filozófiai természetű, hiszen a filozófiatörténet során számos filozófus úgy igyekezett igazolni az álláspontját, hogy kijelentette: az ő általa használt perspektíva az, ahonnan az igazságot meg lehet látni, és ha mások is felveszik ezt a perspektívát, akkor egyet fognak érteni vele minden egyes releváns kérdésben (Edmund Husserl például igencsak egyértelműen kifejezte, hogy az általa felajánlott fenomenológiai módszer lényege éppen az, hogy segít a filozófus számára felvenni egy olyan nézőpontot, ahonnan kétségbevonhatatlan igazságokra lehet szer tenni). Ha azzal érvelünk egy állítás mellett, hogy a hozzá tartozó perspektíva különb, mint azok a perspektívák, melyekből nézve az állítás tagadása tűnik valószínűbbnek, akkor *filozófiai* jellegű érvelést használunk, hiszen valamiféle, a szóban forgó perspektívákon kívüli, *végső* mércére apellálunk, amelynek alapján meg tudjuk állapítani az egyes perspektívák helyi értékét. Tözsér is így tesz: arra a tapasztalatra hivatkozik, hogy a külső szemlélők gyakran helyesebben látják egy tevékenység értékét és mibenlétét, mint a cselekvő maga (ez egy olyan induktív érv, amely túlmutat a szaktudományok emprikusan alátámasztott megfigyelésein). De bárhogy is járt volna el Tözsér, ha valaki perspektívákat akar racionális megfontolások alapján rangsorolni, mindenképpen filozófiailag jár el, mivel ki kell választania azt a harmadik perspektívát, ahonnan a rangsorolást elvégzi, ami filozófiai lépés (és ha lehet, még filozófikusabb lépést tesz, ha azt állítja, hogy képes valamiféle perspektíváktól független, a tiszta ésszerűséget érvényre jutató rangsorolásra).

Tözsér érvének öncáfoló jellege egészen világosan látszik, ha a fenti érv segítségével vázoljuk azt az episztemikusan vonzó propozíciókból álló inkonzisztens halmazt, amely a metafizikai szkepticizmus filozófiai problémáját eredményezi (ehhez egyedül az érv konklúzióját kell átalakítanunk az azzal ellentétes, episztemikusan kiváltképpen vonzó propozícióvá, valamint elhagyni a köztes konklúziót).

(i) A filozófia episztemikus vállalkozás: a filozófusok filozófiai problémák megoldására vállalkoznak.

(ii) A filozófia sikertelen episztemikus vállalkozás: a filozófusok egyetlen filozófiai problémát sem oldottak meg.

(iii) Ha a filozófusok egyetlen filozófiai problémát sem oldottak meg, akkor a filozófia művelése nem alkalmas módja a filozófiai problémák megoldásának.

(iv) Ha a filozófia művelése nem alkalmas módja a filozófiai problémák megoldásának, akkor a filozófia módszerei (melyek e problémák megoldását szolgálják) rosszak és megbízhatatlanok.

(v) Ha a filozófia módszerei (melyek a filozófiai problémák megoldását szolgálják) rosszak és megbízhatatlanok, akkor a filozófusok rossz és megbízhatatlan módszerek alapján alakítják ki és igazolják a filozófiai álláspontjukat.

(vi) Ha a filozófusok rossz és megbízhatatlan módszerek alapján alakítják ki és igazolják a filozófiai álláspontjukat, akkor a filozófusok normatív értelemben véve nem hihetik, hogy a filozófiai álláspontjuk igaz.

(vii) Ha a filozófusok normatív értelemben véve nem hihetik, hogy a filozófiai álláspontjuk igaz, akkor a filozófusoknak fel kell függeszteniük a filozófiai álláspontjukat.

(viii) A filozófusoknak *nem* kell felfüggeszteniük filozófiai álláspontjaikat.
(K2-öt negálva kapjuk ezt a proposíciót).

Tózsér (viii)-ast veti el, míg vitapartnerei (köztük én is), valamelyik másikat. Mivel mindegyik premissza episztemikusan vonzó, világos, hogy nem fogunk olyan megoldást találni, amelyet minden filozófus elfogadna. Tózsér metafizikai problémája éppen úgy jár, mint az összes többi filozófiai probléma: a filozófusok vég nélküli vitájának tárgyává válik.

Érdeemes meggondolni, hogy hogyan jutottunk el ehhez a kellemetlen problémához: filozófiával. A filozófia addig a pontig Tózsér szerint is megbízható, amíg a filozófiai problémák *leírásáról* van szó. A filozófusok közössége a megoldásról vitatkozva mind pontosabban írja le és fogja leírni, hogy hogyan lenne célszerű megfogalmazni az egyes premisszákat, illetve, hogy milyen előnyei és hátrányai vannak az egyes premisszák tagadásának. Tehát ennyiben a filozófia Tózsér szerint is megbízható. Akkor hol válik megbízhatatlanná a filozófia, hol ér véget a tudománya? Ott, hogy a filozófia nem tud végső és konszenzuálisan elfogadható választ adni arra, hogy mely hátrányok és előnyök nyomnak többet a latban, így a filozófia a filozófia művelője számára nem képes meghozni a döntést. A döntést, hogy hogyan oldjuk meg a problémát, nekünk kell meghozni, pontosabban annak, aki filozofál.

A filozofálás azért nem vezet konszenzuális, minden racionálisan gondolkodó ember számára kötelező érvényű szubsztantív filozófiai állításokhoz, mert egy jól meghatározható értelemben és ponton *önkényes* tevékenység. Hogy mi is ennek az önkényességnek a pontos természete, azt szeretném vázlatosan elmagyarázni, mert úgy vélem, ebből kiderül, miért inkább (iv)-est és nem (viii)-ast kellene elvetnünk.

3. Az egzisztenciális jelentőséggel rendelkező filozófiai problémák és az önkényes racionális döntések

Az a mód, ahogyan az esetek többségében az embereket komolyan elkezdik filozófiai problémák foglalkoztatni, a következő történet segítségével jól szemléltethető. Vegyük Tudort, aki egy olyan szcientista ateista környezetben nőtt fel, ahol mindenki számára egyértelmű, hogy Isten nem létezik, mert a tudomány mindent meg tud (majd) magyarázni. Teofil ezzel ellentétben egy teista családban nőtt fel, ahol azt tanították, hogy a világ minden jelensége magyarázatot nyer a morálisan tökéletes, mindenható és mindentudó Istenbe vetett hit fényében.

Tudor és Teofil az egyetemen összebarátkoznak, és sokat vitatkoznak az istenkérdésről. Tudor a rossz problémájával okoz fejtörést Teofilnak: úgy tűnik, ha Isten létezését feltételezzük, nem lehet megmagyarázni, miért van olyan sok borzalmas természeti jelenség, amely sok-sok ember és állat életét teszi pokollá (betegségek, természeti katasztrófák stb.). Teofil Tudorral szemben úgy érvel, hogy a természettudományok biztosan nem képesek megmagyarázni mindent, mivel csakis olyan magyarázatokkal élhetnek, amelyek elvben cáfolhatóak. Ám minden hipotézis, amely elvben cáfolható, olyan eseményekre, dolgokra kell hogy utaljon, amelyek bizonyos körülmények között nem álltak volna fenn, vagy következtek volna be, ergo kontingensek. A magyarázatok végeláthatatlan sorát viszont csak valami olyasmivel lehetne lezárni, melynek létezése szükségszerű, ezért nem szorul további magyarázatra. Ezért *a priori* lehet tudni, hogy a természettudományok nem adhatják meg világunk végső magyarázatát.

A sok-sok vitának köszönhetően elkezdenek egyetérteni abban, hogy a világ magyarázatának problémája a következőképpen fest.

- (A) Mindennek van elégséges és végső magyarázata. [Metafizikai/ismeretelméleti elv]
- (B) Egy létező vagy szükségszerűen létezik, vagy valami más magyarázza, és így maga nem lehet végső magyarázat. [Metafizikai/ismeretelméleti elv]
- (C) A végső magyarázat vagy teológiai (természetfeletti) vagy természettudományos jellegű (azaz absztrakt entitások maguk nem szolgálhatnak végső magyarázattal). [Metafizikai/ismeretelméleti elv]
- (D) A természettudományos magyarázatokban nem kapnak helyet szükségszerű, további magyarázatra nem szoruló létezők. [Tudományfilozófiai felismerés]
- (E) A teológiai magyarázatok nem képesek magyarázatot adni azokra a rettenetes eseményekre, melyeket a természeti rossz kategóriájába sorolunk. [A természeti rossz problémájából levont konklúzió]

Tudor és Teofil azért jutott el ehhez a filozófiai problémához, mert mindkettőjüknek fontos az, hogy a kedvenc magyarázattípusuk képes legyen végső magyarázattal szolgálni a világ jelenségeire, ugyanakkor úgy látják, tudományfilozófiai, illetve teológiai okokból valószínűleg sem az Istenből kiinduló gondolkodás, sem a természettudományok nem képesek egyszerre végső és elfogadható módon magyarázni a minket körülvevő világot. Tózsér javaslata mit sem ér Tudor és Teofil számára: a hosszas viták után nem tudják fenntartani (A)-t, (B)-t, (C)-t, (D)-t és (E)-t egyszerre, hiszen felismerték, ezek nem lehetnek egyszerre igazak. Az biztos, hogy az rossz megoldás, ha az összes állítást továbbra is fenntartják, hiszen egy dologban lehetnek biztosak: ezek az állítások együttesen hamisak.

Ráadásul Tudor és Teofil számára egyáltalán nem érdektelen az, hogy melyik premissza hamis. Tudor eredetileg azért kezdett szakosodni a fizika területén belül a kozmológiára, mert – mielőtt találkozott volna a szóban forgó tudományfilozófiai érvekkel – meg volt róla győződve, hogy a modern kozmológia valamikor majd meg fogja találni világunk végső magyarázatát. Teofil azért jelentkezett a teológiára, mert úgy gondolta, hogy Isten megértése egyszerismind együtt jár majd a világ és az élet legfontosabb jellemzőinek a megértésével. Ha Tudor és Teofil elveti (A)-t, akkor vagy pályát kell hogy váltsanak, vagy választott pályájuknak egy alighanem intellektuális szerényebb célt kell hogy találjanak. Ha Tudor végül valamiért úgy találja, legkönnyebb (E)-t elvetni, akkor ez könnyen odavezethetne, hogy teológiára vált, és ha Teofil (D)-t találja a leggyengébb láncszemnek, könnyen elveszítheti hitét.

Ez az utolsó két scenárió nem túl valószínű. Teofil valószínűleg vagy (A)-t⁶ vagy (E)-t,⁷ míg Tudor vagy (A)-t vagy (D)-t⁸ fogja elvetni. Ám mivel ez az ügy fontos nekik, nem pénzfeldobással fogják eldönteni, hogy melyiket adják fel, hanem egy viszonylag összetett indoklással fognak szolgálni arra vonatkozóan, hogy miért éppen azt a premisszát vetették el, amelyiket. Nincs más racionális választásuk: dönteniük kell, hogyan folytatják tovább az életüket, ezt a döntést csak akkor hozhatják meg, ha a fenti problémára valamilyen számukra is elfogadható választ adnak, és e válasz csak akkor lesz számukra is elfogadható, ha valamilyen racionális magyarázatát adják annak, hogy a fenti premisszák közül valamelyik miért nem igaz. Nem bújhatnak el a döntés elől, mert világos, hogy dönteniük kell, vajon mindent folytatnak tovább úgy, ahogy eddig, vagy újragondolják valamelyest, hogy hogyan állnak a saját életükhöz.

Persze van még két további, de csöppet sem racionális és vonzó lehetőségük. Először is, mondhatják azt, hogy őket ez az egész nem érdekli, hagyják őket békén, mert sehová sem vezetnek az ilyen filozófiai okoskodások, majd igyekeznek szépen elfelejteni az egészet. Nos,

⁶ Mindennek van elégséges és végső magyarázata.

⁷ A teológiai magyarázatok nem képesek magyarázatot adni azokra a rettenetes eseményekre, melyeket a természeti rossz kategóriájába sorolunk.

⁸ A természettudományos magyarázatokban nem kapnak helyet szükségszerű, további magyarázatra nem szoruló létezők.

ez egyszerű megfutamodás, ráadásul ez is egyfajta döntés. Ha Tudor dönt így, az azt jelenti, hogy tulajdonképpen elfelejti, milyen meggyőzőnek tűnt Teofil érvei hatására (D),⁹ míg ha Teofil, ez csak annyit jelentene, hogy nem foglalkozik többé (E)-vel.¹⁰ Valójában a probléma irracionális feloldása is valamelyik premissza csendes kiiktatásával történik meg.

A másik nem is annyira cselekvési lehetőség, mint inkább lehetséges esemény. Megtörténhet, hogy valaki, látva az előtte tornyosuló egzisztenciális problémát, a kétségbeeséstől leblokkol, és pszichológiai értelemben elveszíti a képességét arra, hogy az adott problémával kapcsolatban döntést hozzon. Ám ez az esetek többségében patológus reakció. Tudor és Teofil esetében bizonyosan az lenne.

Következésképpen az egzisztenciális problémákkal való szembesülés során a vég nélküli ítéletfelfüggesztés és döntéshalasztás nem érényes, hanem irracionális és szánni való viselkedés. Ezekben a szituációkban az egyetlen érényes magatartás az, ha tudomásul véve az episztemikus korlátainkat, azt, hogy nem lehetünk bizonyosak abban, hogy melyik választás a helytálló, *felelősen*, tekintettel az egyes megoldási lehetőségek előnyeire és hátrányaira, *döntünk* valamelyik *cselekvési és egyben megoldási* lehetőség mellett.¹¹

Az egzisztenciális problémákkal összefonódó filozófiai problémáknál a cselekvés melletti *felelős döntés* kéz a kézben együtt jár a filozófiai probléma valamely megoldása melletti *állásfoglalással*. Ilyenkor nem arról van szó, hogy külön-külön döntést hozunk arról, hogy mit tegyünk, és arról, hogy mit gondoljunk. Ezzel szemben egyetlenegy döntési aktus történik meg, melynek egyik aspektusa a cselekvésre, míg a másik aspektusa a teoretikus állásfoglalásra vonatkozó elhatározás. Ha például Tudor úgy dönt, hogy újragondolja a saját és általában a kozmológiai kutatások célját, mert (A)¹² a fenti probléma fényében tarthatatlan, akkor *egy és ugyanaz a döntés két különböző aspektusa* az, hogy Tudor elszánja magát arra, hogy újragondolja saját viszonyát a tudományhoz, valamint, hogy úgy határoz, a Teofil által bemutatott nehézségek fényében feladja (A)-t és ezzel elköteleződik a szóban forgó filozófiai probléma egyik megoldása mellett.

Mindez azt is jelenti, hogy bármelyik szubsztantív filozófiai vélekedés, amely a filozófiai problémákkal való felelős szembenézés alapján születik, racionális és episztemológiailag

⁹ A természettudományos magyarázatokban nem kapnak helyet szükségszerű, további magyarázatra nem szoruló létezők.

¹⁰ A teológiai magyarázatok nem képesek magyarázatot adni azokra a rettenetes eseményekre, melyeket a természeti rossz kategóriájába sorolunk.

¹¹ A filozófiai problémákra adott válaszok és a racionális döntések közti szoros összefüggést felvázoló elmélet sokban hasonlít Hankovszky Tamás e kötetben kifejtett gondolatmenetére. Ez annyiban nem véletlen, hogy saját megközelítésemet jelentős mértékben Hankovszky Tamás idevonatkozó, és gyakran csak beszélgetésekben kifejtett gondolatai inspirálták. Hankovszky (2021, 15. fejezet).

¹² Mindennek van elégséges és végső magyarázata.

igazolható. Teofil és Tudor egyaránt megértette, hogy az ő esetükben a döntés a szóban forgó, egzisztenciálisan is jelentős filozófiai problémára tekintettel elkerülhetetlen, és hogy azt a premisszát kell elvetniük, amely az ő értékelésük alapján a még a legkevésbé tűnik tarthatónak. Ha ezek után Teofil például (E)-t¹³ veti el úgy, hogy körültekintően megindokolja, miért éppen ezt a premisszát tartja a legkevésbé plauzibilisnek, valamint Tudor ugyanilyen módon tagadja (D)-t,¹⁴ akkor mindkettőjük vélekedése (és cselekvése) normatív értelemben igazolt lesz, mivel mindent megtettek, amit megtehettek és meg kellett tenniük. Az érem másik oldala viszont az, hogy ha egy filozófiai problémával kapcsolatban összefüggésben minden, a problémával való felelős szembenézés alapján javasolt lehetséges megoldási lehetőség egyformán racionális, hogy a szubsztantív filozófiai nézeteknek nincsen episztemikus fölényük a rivális szubsztantív filozófiai nézetekkel szemben.

Vegyük észre: Tözsér is hasonlóan cselekedett, mint Teofil és Tudor, amikor (viii)-at¹⁵ elvetette. Egyrészt eldöntötte, hogy a szkeptikus metafilozófiai konklúzió kivül nem kíván elfogadni a továbbiakban egyetlen szubsztantív filozófiai konklúziót sem, és hogy elköteleződik – K. O. érvek hiányában is – a metafilozófiai szkepticizmus mellett. Mindenki ehhez hasonlóan cselekszik, akinek egzisztenciálisan is fontos egy filozófiai probléma – feltéve, hogy nem csapja be önmagát és nem bénítja meg patológikus mértékben a tévedés lehetősége. Emellett Tözsér megoldása objektív értelemben nincs episztemikus fölényben például az én álláspontommal szemben, de ez fordítva is igaz. Tözsér álláspontja öncáfoló, az enyém viszont tagadja, hogy akár a saját filozófiai nézeteim, akár ez a metafilozófiai vízió, valamilyen objektív mérce alapján jobb lenne, mint mások – például Tözsér – nézetei. Ez egy súlyos problémát eredményez, hiszen többé már nem egykönnyen érthető, hogy ezek után mi értelme van egyik vagy másik nézettel szemben érvelni – de ezzel a problémával másutt fogok elszámolni.

Ehelyett a következőt emelném ki: ezen a ponton egészen világos, hogy a filozófia miért nem szállítja megbízhatóan a filozófiai problémák megoldásait. Ennek oka nem más, minthogy a filozófia problémák sokszor összefonódnak olyan egzisztenciális problémákkal, amelyek nem tűrik meg azt, hogy ne hozzunk döntést, jóllehet nem rendelkezünk bizonyítással arra vonatkozóan, mi lenne a helyes döntés. Az indokok, amelyekre támaszkodunk, nem döntőek, mi döntünk helyettük, és minél több a lehetséges és komolyan veendő opciók száma, annál valószínűbb, hogy rosszul döntöttünk. A döntés, a tudással ellentétben, nem szavatolja sem azt, hogy igazunk lesz, sem azt, hogy a többi, jól informált racionális lény ugyanarra fog jutni, mint mi. A tudás mindig kellőképpen megalapozott, míg a tudás hiányában hozott döntéseink mindig valamelyest alaptalanok, vagy másképpen, *önkényesek*. A filozófia szívében, az egzisztenciális jelentőséggel rendelkező filozófiai problémákkal való szembesüléskor mindig ilyen önkényes döntéseket hozunk és kell hoznunk.

¹³ A teológiai magyarázatok nem képesek magyarázatot adni azokra a rettenetes eseményekre, melyeket a természeti rossz kategóriájába sorolunk.

¹⁴ A természettudományos magyarázatokban nem kapnak helyet szükségszerű, további magyarázatra nem szoruló létezők.

¹⁵ A filozófusoknak *nem* kell felfüggeszteniük filozófiai álláspontjaikat.

4. Hétköznapi és kiemelkedő filozófiai teljesítmények

Természetesen a filozófia művelésének nagyobb része egyáltalán nem ilyen drámai. Ennek az oka, hogy a legtöbb filozófiai probléma, amivel szembesülünk, vagy érdektelen számunkra, vagy nem több nekünk, mint egy szórakoztató rejtvény, vagy teljesen világos, hogy számunkra mi az egyetlen elfogadható megoldás. Ha Tudor a Teofillel folytatott beszélgetések előtt szembesül a test-lélek problémával, valószínűleg csak annyi történik, hogy elveti azt az állítást, amely szerint a tudatos tapasztalatok nem fizikai jellegűek, hiszen könnyen észreveszi, hogy ez a feltételezés nem jól illeszkedik szcientista világnézetéhez. Míg ha Teofil szembesül a problémával, gyorsan észlelni fogja, hogy az isteni teremtőaktus és a csodák lehetősége nem túl jól harmonizál a fizikai zártság elvének elfogadásával. Filozófiai tevékenységünk nagyrészt kiteszi az ilyesféle tevékenység, ahol nem teszünk mást, mint hogy detektáljuk, egy-egy filozófiai probléma potenciális megoldásai közül melyek illeszkednek jól vagy rosszul a már meglévő vélekedéseinkhez, majd e vélekedéseink talaján állva érvelünk a legjobban illeszkedő megoldás mellett vagy a legrosszabbul illeszkedő ellen. És ne feledjük: aki filozofálásra adja a fejét – főleg a homályosan fogalmazó filozófusoknak köszönhetően – viszonylag sok időt tölt el egyes filozófiai problémák vagy elméletek értelmezésével.

Úgy vélem, a legrosszabb filozófusokat azok, akik minden problémára kapásból tudják a választ, mert mindegyik problémához felmondják azt a megoldási javaslatot, amelyik a legjobban illeszkedik a már meglévő nézeteikhez. A legjobb filozófusok ezzel szemben azok, akik – részben mivel filozófiájukhoz jobbra illeszkedő életet élnek, és igyekeznek minél mélyebben megérteni teoretikus ellenfeleiket – egyre több olyan egzisztenciálisan is fontos, episztemikusan vonzó propozíciókból álló halmazt fedeznek fel, amellyel a pro és kontra megfontolásokra támaszkodva csakis némi önkényességgel vegyítve, döntést hozva birkózhatnak meg. Ez a racionális megfontolásokat szem előtt tartó önkényesség vezet el a racionális filozófiai kreativitáshoz, hiszen ezek a valóban önkényes, de az egyes racionális megfontolásokra tekintettel lévő kiérlelt döntések gyakorta egyedi, de mégis racionális és intellektuálisan vonzó válaszokhoz vezetnek.

Tózsér filozófiai problémája is egy olyan probléma, amely sokak számára a filozófiai gondolkodás kreatív gyújtópontja lehet. Hogy Tózsér számára valódi egzisztenciális probléma az érvelése alapján kirajzolódó metafizikai kérdés, azt abból is gyaníthatjuk, hogy egy egyedi, mégis racionális és intellektuális vonzerővel bíró megoldási javaslattal állt elő. Ám attól tartok, hogy megoldási javaslata kudarcra ítélt, és rossz esetben még önmagunk becsapásához is vezethet, ugyanis az életben kikerülhetetlen és a filozófiai problémákkal összefonódó döntéskényszer miatt képtelenek vagyunk arra, hogy a számunkra legfontosabb filozófiai kérdésekben egyszerűen felfüggeszük az ítéletünket. Ehelyett úgy vélem, hogy ezekben az egzisztenciálisan is fontos filozófiai kérdésekben körültekintően és episztemikus esendőségünk tudatában el kell köteleződnünk amellett a megoldás mellett, amely számunkra

az egyes megoldási lehetőségek előnyeinek és hátrányainak a fényében a legelfogadhatóbbnak tűnik.

Tözsér metafizikai problémájával kapcsolatban tehát azt állítom, hogy nem (viii)-ast,¹⁶ hanem (iv)-est¹⁷ kell tagadnunk. A filozófia módszerei ugyan nem szállítják megbízhatóan a filozófiai problémák helytálló megoldásait, de ettől még nem rosszak, mivel valódi céljukat beteljesítik: előkészítik a terepet arra, hogy a filozófia helyett mi magunk hozzunk döntéseket az egzisztenciálisan is fontos, egymással elválaszthatatlanul összefonódó filozófiai és gyakorlati problémákkal kapcsolatban. Ezeket a teoretikus döntéseket pedig, amelyek elválaszthatatlanul összefonódnak a cselekedeteinket érintő egzisztenciális döntésekkel, normatív értelemben meghozhatjuk, mivel nem kerülhetjük el, hogy meghozzuk őket, és kötelességünk is a lehető legkörültekintőbben meghozni ezeket a döntéseket, még akkor is, ha ismeretelméleti vagy más természetű gyarlóságaink miatt nagy a valószínűsége, hogy gyakran tévedésbe esünk.

Irodalom

Hankovszky, Tamás (2021) A disszenzus értéke, in Bernáth László – Kocsis László (szerk.) *Az igazság pillanatai? Metafizikai válaszok a szkeptikus kihívásra*, Budapest, Kalligram.

Tözsér, János (2018) *Az igazság pillanatai. Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről*, Budapest, Kalligram.

¹⁶ A filozófusoknak *nem* kell felfüggeszteniük filozófiai álláspontjaikat.

¹⁷ Ha a filozófia művelése nem alkalmas módja a filozófiai problémák megoldásának, akkor a filozófia módszerei (melyek e problémák megoldását szolgálják) rosszak és megbízhatatlanok.